

Den norske arbeiderbevegelsens relasjoner til Sovjet er også tema for Alexandr Kans artikkel. Det er med spesiell glede vi presenterer dette bidraget fra denne framtreddende sovjetiske historikeren, som nå lever og arbeider i Skandinavia. Kan tar i sin artikkel for seg forholdet mellom den norske arbeiderbevegelsen og teoretikeren og politikeren Nikolaj Bukharin, som oppholdt seg i Norge i 1916 og kom tilbake hit flere ganger på 1920-tallet. Bukharin falt i unåde i 1929, men er i dag i ferd med å bli rehabilitert i Sovjet. Vi får i artikkelen innblikk i Bukharins virksomhet og innflytelse i Norge både før den russiske revolusjonen og ikke minst under striden om Arbeiderpartiets medlemskap i Komintern tidlig på 1920-tallet.

Aleksandr Kan

Fra Olaussen til Colbjørnsen

Den norske arbeiderbevegelsen og Nikolaj Bukharin

Den pågående revisjon av den sovjetiske historieforståelse omfatter både synet på selve kommunistpartiet og på den kommunistiske internasjonale. Det gir seg blant annet utslag i en ny og positiv interesse for martyrene i den "gamle garde" av bolsjevikere, og av forskjellige årsaker var Nikolaj Bukharin (1888-1938) den som først og fremst fikk oppreisning. En mektig internasjonal opinion hadde arbeidet for og mottok nyheten om hans fullstendige rehabilitering med glede. Bukharin-symposiet i Wuppertal høsten 1988 samlet deltakere fra mange land både i øst og vest. Bukharins datter, Svetlana Bukharina-Gurvitsj, ekspert i fransk historie og studiekamerat av forfatteren, var den sovjetiske deltakergruppens frontfigur.

Den nye interessen for Bukharin ligger til grunn for denne artikkelen. Som kjent var Bukharin ikke bare bosatt i Norge under første verdenskrig, han besøkte også senere Kristiania midt under den norske partistriden i 1923, og kan sies å ha påvirket arbeiderbevegelsens utvikling i Norge. Det er selvsagt vanskelig, som oftest umulig, å skille mellom bolsjevikenes, oktoberrevolusjonens, det russiske kommunistpartiets og sovjetstatens alminnelige innflytelse og Bukharins personlige innsats. Likevel mener forfatteren at iallfall utviklingen innen den radikale fløy av norsk arbeiderbevegelse, fra reformisme til kommunisme og tilbake til reformisme, har blitt influert av Bukharins først venstrekommunistiske og senere høyrekommunistiske tankegang.

I norsk arbeiderbevegelse har den sjarmerende russeren satt spor etter seg, både som autoritet og meningsfelle, men også som opposent og politisk motstander. Den politiske kampens merkelige dynamikk førte til endringer, ikke bare i Bukharins egne prinsipielle holdninger, men også i norske politikeres forhold til ham. Den unge Bukharins nærmeste politiske meningsfelle i Arbeiderpartiet var Eugene Olaussen, "kommunistenes enfant terrible".¹ Siden ble det Arbeiderpartiets fremste sovjetekspert og hovedmannen bak 30-åras økonomiske programmer, Ole Colbjørnsen, den i DNA som skulle

Motstående side: Nikolaj Bukharin tegnet av Deni i Russische Korrespondenz 1921.

*Den omstridte Eugene Olausen, redaktør av ungdomsforbundets organ **Klassekampen**, var den unge Bukharins nærmeste politiske meningsfelle i Arbeiderpartiet.*

*Arvid G. Hansen redigerte **Klassekampen** under Olausens sykdom i 1916, dvs. at han var redaktør under hele Bukharins første Norges-opp- hold. Før Bukharins annen ankomst til Norge i 1923 skrev Hansen en sterkt rosende artikkel om ham. I 1938 var Hansen imidlertid blitt en av Bukharins skarpeste kritike- re.*

komme til å stå den modne Bukharin nærmest. Etter at han var blitt henrettet våren 1938, fikk Bukharin sitt dårligste norske ettermæle av sin kommunistiske ungdomsvenn Arvid G. Hansen i bergensavisa *Arbeidets* spalter og av Olav Scheflo i *Sørlandet*, det beste i Martin Tranmæls *Arbeiderbladet*.

I en drøy tiårsperiode ble Bukharins verker utgitt i Norge. En del av dem er bare utgitt på norsk. Hans foredrag og intervjuer ble også publisert, ofte sammen med portretter og andre bilder av ham. I mange år ble hans bøker brukt som studiemateriale i arbeiderbevegelsen. Han var et politisk eksempel for de norske kommunistene, som i 1920-åra støttet seg på hans uttalelser og fulgte hans råd og direktiver. Først med Bukharins kapitulasjon overfor Stalin i 1929 sluknet den norske venstreopinions interesse for ham - en interesse som ble vekket til live ved hans fornedring og undergang.

Bukharin var langt ifra den eneste ikke-nordiske arbeiderpolitiker og revolusjonær som fikk leve og virke i Norge. Hans to landsmenn Aleksandra Kollontaj og Jurij Pjatakov kom også hit til landet, senere fulgte den verdenberømte Leo Trotskij og den i ettertid så kjente politiker Willy Brandt. Bukharin var heller ikke den eneste bolsjevik som grep inn i den norske partipolitikken under kominterntiden. Det gjorde også den kommunistiske internasjonales første president, Sinovjev, Karl Radek og ikke minst den uttrydelige finsk-sovjetiske politiker, Otto Kuusinen. Hver av disse personlighetene fortjener å bli studert i nordisk sammenheng.²

Bukharins opphold i Norge er mindre kjent enn hans tid i Sverige.³ Det har ikke lyktes forfatteren å finne spor etter ham i de norske politiarkivene (Fremmedkontrollen). Bukharins brev fra Kristiania til venner og slektninger i Russland er forsvunnet og er sannsynligvis blitt tilintetgjort i de sovjetiske politiarkivene.

Bukharin ble 25. april 1916 utvist fra Sverige til Norge⁴ og kom hit sammen med tre andre russiske sosialdemokrater. *Social-Demokraten* nevnte 5. april 1916 "den kjente russiske sosialist Dolgolevsky" blant de russiske partifellene som var blitt arrestert i forbindelse med den sosialistiske fredskongressen i Stockholm. I Bukharins pass sto navnet Dolgolevskij. I emigranttiden levde Bukharin under et fremmed navn og skrev ofte sine artikler under flere psevdonymer (Nota Bene, Civis, Marxist). Men til tross for maskeringen var den unge revolusjonæren allerede kjent både i vesteuropeiske sosialistkretser og hos politimyndighetene. Aleksandr Sjljapnikov, som var den organisatoriske hovedpersonen blant de

nordiske bolsjevikemigrantene, husker dessverre (i 1923) bare at det norske politiet var varslet om den ankomne gruppen, men at russerne fikk være i fred etter at de norske sosialdemokratene hadde grepet inn. *Klassekampen* 20. mai 1916 forteller om en kort og spøkefull samtale med politimesteren i Kristiania uten å nevne de "fire russiske kamerater".⁵ I motsetning til i Stockholm fikk Bukharin, ifølge Martin Tranmæls erindringer, til og med arbeid i Kristiania, nemlig som hjelpearbeider ved Thunes mekaniske Værksted.⁶ Dette er så vidt artikkelforfatteren vet, et sjeldent eksempel på at en framstående russisk arbeiderleder selv har hatt fabrikkarbeid!

Arvid G. Hansen, senere en av NKPs grunnleggere (og ødeleggere!), skrev før Bukharins andre ankomst til Norge i 1923 en sterkt rosende artikkel om ham. Fremdeles er denne artikkelen den beste, og nesten eneste, direkte kilden vi har med opplysninger om Bukharins liv i krigsårenes Kristiania. Arvid G. Hansen var under hele Bukharins tid i Norge redaktør av ungdomsforbundets organ *Klassekampen*, og det var nettopp her de fleste av Bukharins artikler ble publisert, ikke bare under hans opphold i Kristiania sommeren 1916, men under hele hans nordiske emigrasjonsperiode. Ifølge kommentarer i 3. utgave av Lenins samlede verker, som er redigert bl.a. av Bukharin, ble et mindre antall artikler trykt i de svenske venstresosialistiske avisene etter Bukharins utvisning til Norge og i *Klassekampen* i perioden fra hans avreise til Danmark i begynnelsen av august 1916 til hans reise til USA i oktober samme år.

Det kan være fristende å sitere fra Arvid G. Hansens artikkel:

"...Jeg hadde da rik anledning til at lære hans enestaaende charmerende væsen at kjende. Naturligvis kunde han heller ikke her holde sig passiv. ...Han gik paa møter for at orientere sig i den norske bevægelse, han drev underhaandsagitasjon for de bolchevikiske synsmaater og medarbeidet flitigt i "*Klassekampen*". Hans internationale kroniker og hans glimrende artikler under merket "Nota Bene" vakte berettiget opsigt blandt partifæller."⁷

Nikolaj Bukharin slik han så ut under sitt første Norgesopphold. Bildet er tatt enten i 1916 eller 1917.

Til den nye skribentens største beundrere hørte venstresosialistenes fremste representanter, Eugene Olaussen og Reinert Torgeirson, men også Kyrre Grepp (ifølge Arvid G. Hansen) og Martin Tranmæl, som, for å sitere hans nyeste og antikom-

Bukharin-utgivelse på Socialdemokratisk ungdomsforbunds forlag i 1918.

Bukharin-utgivelse på Socialdemokratisk ungdomsforbunds forlag i 1920.

munistiske biograf Haakon Lie, “alltid hadde mye godt å si om ham”.⁸ I Peder Furubotns øyne var Bukharin en “veldig kjekk kar” og en jevnbyrdig kamerat.⁹

Som den ekte venstreradikale avis den var, utbetalte *Klassekampen* ingen honorarer. Selv om det ikke hindret Bukharin fra et flittig samarbeide med avisa, gjorde det at han ikke var sikret brukbare levevilkår i Kristiania. Som Hamsun, Bukharins nordiske favorittforfatter, sultet han også fra tid til annen i denne byen, og var lykkelig da han fikk 25 kroner i slutthonorar før avreisen til Amerika.¹⁰ Han etterlot seg ved avreisen utelukkende gode minner: “En glad gutt” (Tranmæl), “den ivrige lille vevre fyren” (Olaussen), “Hans rikt utstyrte begavelse tillater ham forøvrig bekymringsløst at ødsle med sine gaver, ... det lykkelige menneske og den begeistrede idealist, ... det var ham alltid en velgjerning og lykke at faa lov til at virke for den revolutionære sosialismens ideer”(Arvid G. Hansen). På bakgrunn av disse norske minnene forstår vi enda bedre Lenins karakteristikk av Bukharin som “partiets yndling” og “revolusjonens gylne barn”¹¹

Selv om Bukharin som tidligere nevnt arbeidet på fabrikk under sitt opphold i Kristiania i 1916, hadde han tilstrekkelig med tid til sine bøker og sine tanker (Arvid G. Hansen). I forordet til sin bok om den østerrikske borgerlige økonomen Böhm-Bawerk forteller Bukharin selv at han besøkte biblioteket i Nobelinstituttet i Kristiania. Bukharin fikk også tid til overs for utflukter i Kristianias vakre omgivelser. Mesteparten av fritiden gikk likevel med til litterær utforming av tidligere påbegynte studier. Han bodde i et arbeiderstrøk og delte trolig leilighet med Pjatakov. Posten fikk han gjennom frøken Dagny Bjørnaraa i *Social-Demokratens* redaksjon i Kristianias Folkets Hus.^{11a}

Bukharins mest kjente verk er oversatt til mange språk, og skal ikke omtales nærmere her, jeg vil bare i all korthet ta opp hans nordiske produksjon under Kristiania-besøket. Det dreier seg om tretten artikler, oppdaget av Martin Nag, om emnet “imperialismen og proletariatet”, elleve internasjonale kronikker og seks selvstendige artikler om den internasjonale arbeiderbevegelsens mest akutte problemer.

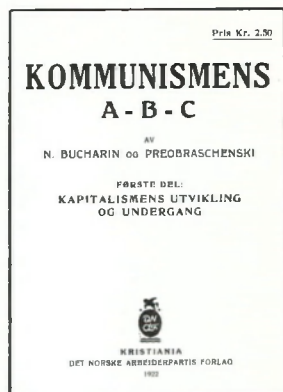
I de svenske venstresosialistiske avisene ble det alt i alt publisert minst åtte artikler av Bukharin. *Stormklockan* for 13. mai 1916 trykte under psevdonymet Civis artikkelen “Bedræglig socialism och värlig” med tesen om at krigen hadde bevist sosialismens nødvendighet. Under psevdonymet Marxist skrev Bukharin to artikler i *Politikken*, hen-

holdsvis 6. og 8. juli 1916, hvor han blant annet polemiserer mot Kautsky og andre sentrister og hevder at enhver imperialistisk stat heretter ikke var annet enn en "statskapitalistisk trust".

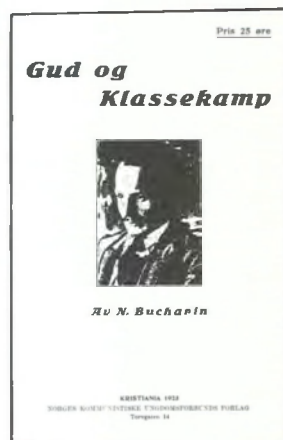
Til tross for språkproblemer, som medførte at artiklene måtte oversettes fra tysk til de nordiske språk, fikk Bucharin relativt gode muligheter til å få utgitt sine publikasjoner i Skandinavia. Mulighetene var likevel større i Kristiania enn de hadde vært i Stockholm. Delvis kan det forklares ved den større etterspørselen etter skribenter i Norge. Men den viktigste grunnen var nok at radikalismen i Norge var sterkere enn i Sverige, dvs de unge norske sosialdemokratene følte en tettere politisk samhørighet med Bucharin og de andre russiske venstrekommunistene. Det betydde ikke at de norske "unge" nødvendigvis skjelnet mellom de ulike bolsjevikiske synspunktene. Lenins skarpe polemikk mot de "skandinaviske" bolsjevikenes syn på nasjonenes selvbestemmelsesrett, uoverenstemmelser med hensyn til demokratiets nødvendighet for den sosialistiske revolusjons seier og statens videre skjebne etter denne seier, unngikk *Klassekampens* oppmerksomhet. Det som var viktigst, var bolsjevikenes sentrale tankegodt: å omgjøre den imperialistiske krigen til borgerkrig som et ledd i den sosialistiske revolusjon, defaitisme i forhold til regjeringer i egne land under den imperialistiske krig, oppfordring om arbeiderklassens bevæpning og avvisning av pasifismen og nedrustningstanken.

Sammenlikner vi Bucharins tenkemåte med Olaussens, Torgeirsons og Langhelles, finner vi at samstemmigheten er mye større her enn mellom Bucharin og de svenske "unge". Lenin ignorerte denne forskjellen mellom nordmenn og svensker da han polemiserer mot blant annet den skandinaviske avværningsparolen, en parole som også var blitt vedtatt av Norges sosialdemokratiske ungdomsforbund. Tilfeldighetene ville at den mest radikale nordmann av alle, Eugene Olaussen, var alvorlig syk under hele Bucharins opphold i Norge og møtte ham bare flyktig like før russerens avreise til Nord-Amerika.

At den russiske bolsjevikkgruppen og den leninistiske venstrefløyen i Zimmerwald fikk større innflytelse på de unge norske sosialdemokratene enn på de svenske, skyldes ikke minst Aleksandra Kollontaj. Med sin kvinnelige sjarm og store språkkunnskaper påvirket hun i stor grad de norske sosialdemokratene under sitt lange opphold her i landet. Det er lite trolig at den sterkere russiske innflytelsen skyldtes en

Bucharin-utgivelse på Det norske Arbeiderpartis forlag i 1922.

Bucharin-utgivelse på Norges kommunistiske ungdomsforbunds forlag i 1923.

wird der Sozialis notwendig. —
 und da sein. Das Proletariat wird diese
 Zukunft erobern. Das ist das einzige
 der wahre Träger der Kultur hervor schon
 es diesen Kampf an. Die adeligen
 Vertreter der Mensch. unter den democh. der Verbrechen
 des Kapita nach diesen und Ma
 des wird auch die Masse sich die
 sind leidende Masse, dieser neue Prometheus, die alle Ketten
 bricht. Mögen die herrschenden Klassen vor einer kommuni-
 stischen Revolution zittern. Proletarier haben nichts zu
 verlieren. Sie haben die ganze Welt zu gewinnen.
 Proletarier aller Länder, vereinigt euch! *

Nota Neue

Håndskrevet manus-side til en av Bukharins artikler i *Klassekampen* i 1916.

større krigsfare for Norge enn for Sverige. Derimot har det faktum at norsk arbeiderbevegelse var mer radikal enn den svenske (noe som allerede ble framhevet av Edvard Bull d.e.), hatt betydning. Dette forhold, og særlig Olaussons i hovedsak selvstendige radikaliserings i militærspørsmålet, er blitt klarlagt av Odd-Bjørn Fure.¹²

Selv om Bukharin ikke var den eneste av internasjonalistene som fikk sine ting trykt i Norge (*Klassekampen* publiserte i 1916 også artikler av Lenin og Sinovjev, av den polske radikaleren Radek og av hollenderen Pannekoek), var hans bidrag uten sammenlikning den mest omfattende. Bare i *Klassekampen* publiserte han 30 artikler. Artikkene om emnet "imperialismen og proletariatet", som var venstre kommunistiske og med en skjult brodd mot selve Lenin, ble i 1918 utgitt i brosjyreform av Arvid G. Hansen, som også hadde oversatt artikkene til norsk.

Forholdet mellom Bukharin og Lenin skal ikke taes opp her. Det mest skjebnesvangre var at Lenin fulgte venstre kommunistenes krav om å knuse den borgerlige stat etter at den sosialistiske revolusjon hadde seiret. Oppgivelsen, eller rettere sagt tilintetgjørelsen, av den unge og sårbare borgerligdemokratiske republikken i Russland førte til slutt til bolsjevikenes undergang i Stalins gulag. For vårt formål er det imidlertid nok å understreke at de radikale norske sosialistene i det sosialdemokratiske ungdomsforbundet allerede fra 1916¹³

og til og med brytningsåret 1923¹⁴ anerkjente og framhevet bolsjevikenes innflytelse. Senere ble denne påvirkningen stadig sjeldnere trukket fram, for til sist under Stalins 30- og 40-tall å bli helt fortiet både av senere sosialdemokrater og av kommunister. Tilknytning til Bukharin ble mildt sagt sett på som et handikap.

Forgjeves leter vi etter spor av norske inntrykk og erfaringer i Bukharins nordiske artikler i 1916. Til det hadde hans produksjon i unge år et for høyt abstraksjonsnivå. Immigran- tens naturlige forsiktighet i forhold til de norske myndigheter spilte også en viss rolle. Likevel er det lett å se at hans artikler i *Klassekampen* er myntet på de nøytrale statene, og at de inneholder rettledning for de radikale sosialistene i disse statene: Styring av kapitalismen i eget land skal prioriteres framfor det illusoriske, til og med reaksjonære, forsvar av fedrelandet, nøytralitet er på sikt umulig, og nasjonalstaten er blitt utviklingens lenke. Når Bukharin tar opp nasjonenes selvbestemmelsesrett, nevner han ikke Norge. Derimot drøfter Bukharins venn Pjatakov (skyteskive for Lenins polemikk) i sine upubliserte artikler Norges stilling før og etter unionsoppløsningen. Under krigsårene delte Bukharin Pjatakovs (og Rosa Luxemburgs) nasjonale nihilisme.

I Bukharins tallrike artikler i New Yorks russiske arbeideravis *Novyj Mir* fra 1916 og 1917 finnes få direkte spor av forfatterens nordiske erfaringer. Men ett av hans amerikanske pseudonymer var Nik Nor, dvs. Nikolaj den Norske.^{14a} Likevel ser det ut til at oppholdet i Norge og Skandinavia har utvidet Bukharins internasjonale horisont. Ifølge både Arvid G. Hansens og Peder Furubotns erindringer kjente han iallfall de norske partiforholdene bedre enn sine kamerater i bolsjevikpartiets øverste ledelse. Men ikke nok med det, ifølge Furubotn hadde Bukharin lært å kjenne det norske lynne og blitt påvirket av den norske humanismen - "hadde spist av den retten", som Furubotn sa. Alt dette kom til uttrykk senere, under Bukharins innsats i tjuetas norske partistrider.

Et hovedspørsmål i denne artikkelen er de norske sosialistenes forbindelser med Bukharin og deres forhold til ham etter oktoberrevolusjonen og under borgerkrigen i Russland. Historien om splittelsen av DNA, Kominterns "Versuchskaninchen" (den tsjekkiske kommunisten Smerals ord i 1922),^{14b} er det på grunn av den norske forskning som allerede eksisterer om dette emnet, ikke nødvendig å skildre her.

I litteraturen om Bukharin finnes det to tolkninger av hans posisjon i Komintern i denne perioden. Sovjetiske forfattere

Bukharin tegnet av I. Brodski under Kominterns 2. kongress i 1920.

ser på ham som tilhørende venstrefløyen, på linje med Sinovjev. Hans vestlige biografer Löwy og Cohen holder på hans klare “høyrevridning” og sammenlikner han med Radek. Uten å komme inn på denne debatten skal vi her bare sammenfatte Bukharins linje i det norske spørsmål.

På de to første plenums møtene i eksekutivkomitéen hører vi ikke noe fra Bukharin, selv om han som medlem av den norske kommisjonen var medansvarlig for dens resolusjon fra juni 1922.¹⁵ Vi finner hans underskrift på det skarpt kritiske brevet (resolusjonen) som ble sendt fra eksekutivkomitéen til DNA i september 1922, og som på forhånd var publisert i Bukharins *Pravda*. Brevet støttet det kominternlydige mindretallet, og utløste den store striden i Arbeiderpartiet. Bukharin kan dermed sies å være medansvarlig for en ny behandling av det norske spørsmålet etter eksekutivkomitéens plenums møte, så å si bak ryggen på DNA. På Kominterns 4. kongress i november 1922 ble Bukharin satt til å lede den norske kommisjonen med det fulle ansvar for Internasjonals krav til DNA. Hans store tale til støtte for den “norske” resolusjonen ble trykt i flere norske aviser. Talen demonstrerte med tydelighet Bukharins gode kjennskap til norske partiforhold og hans relativt smidige innstilling til saken. Han unngikk helt å ta mindretallets (Scheflo-fraksjonen) side, og fordelte sin kritikk mer eller mindre mellom de to fløyene. Likevel hevdet han bestemt Internasjonals innblandingsrett overfor de enkelte lands partier, sentralismen måtte erstatte føderalismen. Det skulle også gjelde Kominterns direktiver i indre norske partisørsmål.

Men det som mest fornærmet Bukharins norske oppponent, var at talen og resolusjonen inneholdt en del smålig kritikk når det gjaldt saker av ren sekundær betydning. Her kom Bukharins blanding av mistenksomhet og naivitet til syne. Samtidig var han, i likhet med de andre bolsjevikene, nærmest fiendtlig på vakt mot kommunismens frittstående akademiske medløpere. Bukharin selv hadde atskillig større evne til å fatte kompliserte abstrakte teorier enn til å forstå enkeltmennesker. Han tok blant annet helt feil i sin vurdering av Tranmæl som et redskap i opportunistenes hender.¹⁶ Til opportunistene regnet han blant annet Ole O. Lian og Håkon Meyer. For øvrig var Bukharins opptreden på Kominterns 4. kongress fremdeles preget av hans ytterliggående holdninger i allmennpolitiske spørsmål, for eksempel hevdet han sosialismens ekspansjonsrett gjennom revolusjonær krig.

Kongressen styrket Bukharins prestisje hos hans menings-

Bukharins portrett pryder forsiden til Arbeiderpartiets tidsskrift, *Det 20. Aarhundrede*, nr. 2, 1922.

feller i Norge. Hans portrett prydet forsiden av *Det 20. Aarhundrede* (1922, nr.22). I en biografisk skisse i samme tidsskrift (1923, nr.4) sammenliknet Arvid G. Hansen han med Friedrich Engels. Hansen hyllet også Bukharin i *Social-Demokraten* 7. desember 1922 med disse ordene: “Arbeiderbevegelsen har aldri hatt en teoretiker, som i den grad som Bucharin forener grundighet i studium og nøiaktighet i begrepsdefinitioner med fantasi og tindrende klarhet i fremstillingsmaaten.”

Etter “opprørsbeslutningen” i DNAs sentralstyre 21. desember 1922 fulgte Bukharins *Pravda* oppmerksomt det som skjedde i det norske partiet. Resultatet av Radeks besøk, landsstyrets retrett, ble først tolket i *Pravda* som en seier for Komintern (*Pravda*, 1. januar 1923), men senere mer taktfullt som solidaritetsideens seier (*Pravda*, 12. januar 1923). I virkeligheten munnet landsstyremøtet ut i et vakkende kompromiss mellom ekskutivkomitéen og Tranmæls fraksjon. Etter Radeks trotskistiske syndefall i 1924 ble han anklaget både av Sinovjev og av NKPs venstrefløy (Arvid G. Hansen) for det “råtne kompromisset”.

I slutten av februar 1923 kom Bukharin til Kristiania i spissen for delegasjonen fra Komintern for å delta på DNAs ordinære landsmøte. Dokumenter i Justisdepartementets arkiver viser at både Bukharin og Radek omgikk regelverket og

I følge Håkon Meyer var Bukharin den mest spirituelle av talerne på Kominterns kongress. Her er Bukharin på talerstolen under Kominterns 2. kongress i Moskva i 1920.

fikk innreisetillatelse fra høyeste hold. Det norske politiet var atskillig mindre alarmert av Bukharins besøk enn de hadde vært da den europeisk beryktede opprørsstifter Radek kom til landet noen få måneder tidligere.

Bukharin hadde med seg sin hustru Nadesjda Lukina. Han ble mottatt som en hedersgjest. Et kjent foto fra landsmøtet viser Bukharin sittende i forgrunnen sammen med svenskene Höglund og Ström foran de andre stående delegasjonsmedlemmene. Han var nå blitt godt kjent også blant sine motstandere i Arbeiderpartiet. Allerede før landsmøtet hadde de presentert ham som “venstrefløyen” i den russiske kominternledelsen, i motsetning til Radek, som ble omtalt som “diplomater” og “høyrefløy”. Håkon Meyer beskriver Bukharin som en “... liten og livfull, fengende morsom som taler, ondskapsfull i sin selvglade dialektiske sønderflengelse av motstanderen. Bucharin på kongrestribunen (Kominterns) er den mest spirituelle av kongressens talere... Bifallet hilser ham som en stor skuespiller og hans spil gleder ham slik like meget som tilhørerne. Det hender at spillet vinder noe på alvorets bekostning.”¹⁷

Bukharin blant norske delegater på Kominterns 4. kongress i Moskva 1922. Bukharin sitter midt i annen rekke i lys dress, flankert av Rachel Grepp og Olav Scheflo.

Eksekutivkomitéen hadde bekreftet Radeks løfter fra lands-

styremøtet. Da Bukharin ble stilt overfor det syndikalistiske Kristiania-forslaget, var det likevel lite annet han kunne gjøre enn å sette komitéens forslag opp mot dette. Bukharins innlegg vakte begeistring, men hans taktikk - splittelsesforsøk, konfidensielle møter og innrømmelser til flertallet - mislyktes. Som så ofte ellers tok han feil i sine menneskelige vurderinger og overdimensjonerte blant annet Bulls, Falks og motdagistenes innflytelse.

Vi kan se nærmere på Bukharins resonnementer under landsmøtet. Fremdeles holdt han fast ved det maksimalistiske syn på kapitalismens ubotelige krise og proletarietets revolusjon som den eneste redning for Europa. Han så for seg, som i 1918, et revolusjonært Russland på erobringstokt, de enkelte kommunistpartier skulle utgjøre Internasjonalens "bataljoner". På bakgrunn av den kapitalistiske offensiv i Europa var Norge, i Bukharins øyne, "en rest av borgerlig frihet". Men også her truet reaksjonen med nesten italienske, dvs fascistiske, tilstander. Når det gjaldt fascismens vesen, var Bukharin ennå temmelig uklar: "svartskjortene virker revolusjonære, nesten bolsjevikiske."

I ettertid, med tanke på Fagopposisjonen av 1940, Olausens og Meyers frafall og NS' relative styrke under okkupasjonen, kan en del av Bukharins utfall faktisk virke profetiske. Men for en skandinavisk arbeiderforsamling kunne Bukharins bolsjevikiske, "militære" oppfatning av partiet som generalstab og massene som hæren bare rettfærdiggjøres på grunnlag av de lyse utsiktene for den tyske revolusjonen i begynnelsen av 1923. Bukharin innrømmet også til slutt dette: "Det kan godt hende at Internationalen i en annen periode kan bygge sin organisation på det bredeste demokrati."

Ellers virket Bukharins "russiske" utgangspunkt og erfaringer vesensfremmede på representantene, som for eksempel hans sammenlikning mellom det norske partiet og Moskvaavdelingen i det russiske partiet. Her viser han ingen forståelse for de ulike forhold i Vest-Europa og Russland. Heller ikke kom han inn på hvor grensene skulle gå for eksekutivkomitéens innblandingsrett i et lands eller partis indre anliggender. Som en ekte internasjonalist (på den 12. partikongressen samme år forsvarte han for øvrig georgiske kommunister mot Stalins storrussiske krav) var han nærmest blind for det norske partiets selvbestemmelsesbestrebelse. Ufrivillig skinte den bolsjevikiske partioppfatning igjennom i hans tolkning av forholdet mellom eksekutivkomitéens og de enkelte par-

tiene og mellom komitéens og kominternkongressen. DNAs "særlige demokratiske indretning" var i Bukharins øyne heller et lyte ved partiet.

Til tross for alle de feil Bukharin gjorde under landsmøtet, veide Internasjonalens og Sovjetunionens autoritet - og Bukharins - ganske tungt hos de norske representantene. En stor minoritet støttet hans forslag, ungdomsforbundet tok hans side, DNAs enhet ble bevart, og partiet ble fremdeles værende i Komintern.

Som det framgår av hans berømte brevlapp til Tranmæl under landsmøtet, og også av Sinovjev senere spøkefulle bebreidelser mot ham, var Bukharin rede til større innrømmelser overfor Tranmæl. (Vi skal huske på at den russiske representant i Kristiania, Aleksandra Kollontaj, var sterkt imot en splittelse av DNA, noe som hun anså var skadelig for Sovjets statlige interesser. Dessverre er hennes dagboksnotater om DNAs landsmøte ikke blitt offentliggjort.) Faktisk fortsatte han Radeks konsolideringslinje. Det lå derfor slett ikke noe hykleri verken i landsmøtets optimistiske og forsonende avslutning, Bukharins avskjedshilsen eller i Kominterns positive og beroligende vurderinger.¹⁸

På eksekutivkomitéens tredje plenums møte i juni 1923 tok Bukharin for siste gang offentlig stilling til det norske spørsmålet. Vi skal ikke her komme inn på selve møtet og de vedtakene som ble gjort der.¹⁹ Det viste seg at Moskva, til tross for sin skarpe polemikk og fastholdelse av komitéens krav, ville unngå en splittelse av DNA. Den moderate kurs, som hadde kommet til uttrykk gjennom Radek og Bukharin i Norge, ble fortsatt i forholdet til det norske partiet.

Falk og Tranmæl, som hadde blitt oppmuntret av medgangen under og etter februarlandsmøtet, startet en motoffensiv på eksekutivkomitéens møte i Moskva i juni. Bukharin, og for øvrig også Radek, opptrådte under hele den "skandinaviske" diskusjonen som et disiplinert medlem av Kominterns ledelse. Provosert av Falks aggressivitet og Höglunds ironi polemisererte han nå mye mer uforsonlig enn i Kristiania. Det svært omdebatterte religionsspørsmålet brakte ham tilbake til venstristiske standpunkter: "Samtlige av Europas religioner er nå kontrarevolusjonære." Da han anklaget DNA for å stille seg likegyldig til internasjonale spørsmål, kunne det nok virke urettferdig - Norge og også den norske arbeiderbevegelsen hadde gjort en stor innsats for å hjelpe de sultende russiske bøndene, under hungersnøden. Og når Bukharin framhevet det nødvendige i å sette den internasjonale lojalitet foran den

Bukharin.
(Tegnet av ham selv.)

Bukharins "selvportrett", som han tegnet under februarlandsmøtet i 1923. Tegningen stod gjengitt i Klassekampen 7. mars 1923.

<p>Lieber Tranmæl!</p> <p>Wir wollen mit Ihnen vollstän- digen Frieden schliessen. Wann und wo sind Sie zu sprechen? Bucharin</p>	<p>Käre Tranmæl</p> <p>Vi ville sluta fullständigt fred med er. När och var kan vi fa samtale med er</p> <p>Bucharin</p>
---	--

Den berømte brevlappen som Bukharin skal ha sendt til Tranmæl under februarlands- møtet. Oversettelsen til høyre er gjort av en svenske.

nasjonale - som når han satte ungdomsforbundet opp mot partiet - var det i bunn og grunn bare demagogi. Internasjonalen selv ble jo stort sett ledet av hans eget parti - det russiske kommunistpartiet.

Bukharins hovedbidrag til debatten var hans foredrag 18. juni om sentralismens grenser. Det ble senere utgitt på norsk som brosjyre. Dette spørsmålet var etter hans mening det viktigste i forholdet til DNA. Bukharin sto for det sentralistiske synet på Internasjonalen som et organ der "de nasjonale beslutninger blir underordnet proletariatets verdensdiktatur". Disse synspunktene hadde en viss eksistensberettigelse i påvente av den forestående verdensrevolusjon, og med tanke på arbeiderbevegelsens internasjonale aksjoner, særlig mot trusselen om krig og reaksjon. I lyset av den senere utvikling viste det seg at dette synet ikke var holdbart, ikke minst fordi Kominterns ledelse var dominert av ett parti. Den forutsatte nemlig at eksekutivkomitéens var bedre orientert om de respektive partiers oppgaver og gjøremål enn partiene selv! Når Bukharin viste til erfaringene fra sitt skandinaviske opphold under verdenskrigen, hadde det liten relevans i denne sammenhengen. Den gang var det ikke den framtidige Internasjonalens kontroll over medlemspartienes indre liv og innenrikspolitiske linje som ble debattert.

I likhet med Lenin under verdenskrigen forklarte Bukharin den nordiske "antisentralismen" med de lokale forutsetninger. Her kommer hans inntrykk fra tiden i Skandinavia til orde, småborgerlige tilstander, en relativt stor grad av isolering, fraværet av krig og revolusjon, av "blod og jern".

Røttene til “rester av en svært idyllisk ideologi” ligger i den bestående førkrigsatmosfæren, i pasifistiske strømninger, i Skandinavias øyliknende beliggenhet. I Bukharins og hele kominternledelsens øyne var disse fredelige og demokratiske tilstandene bare en fortidslevning, dømt til å forsvinne når det store alternativet sto for døren: proletariatets revolusjon eller det kapitalistiske samfunns undergang. Sett på bakgrunn av det revolusjonære oppsving var alternativet langt ifra grepet ut av luften, selv om den senere utvikling skulle vise at man tok feil.

Særlig ble den ikke tilstedeværende Edvard Bull kraftig angrepet av Bukharin for sin tese om de ulike forutsetningene i Øst-Europa (og det øvrige Østen) og Vesten, og om nødvendigheten av en forskjellig taktikk for kommunistpartiene i øst og vest. Her kan det være på sin plass å minne om at det ikke var Bull, men Lenin som hadde knyttet verdensrevolusjonens perspektiv til Østen, til Russland, India og Kina. Bukharin gikk ikke inn på dette mer omfattende spørsmålet, men innførte i stedet en ny skillelinje: På den ene side sto de store europeiske land med sine revolusjoner, og på den andre side det “stille”, isolerte Skandinavia. Ved inngangen til tjuårene hadde Bukharins tese sin berettigelse, og han kunne også ha tatt den finske borgerkrigen i 1918 som eksempel. Men i det lange løp skulle det vise seg at forskjellene mellom øst og vest var enda sterkere enn mellom Norden og det øvrige Europa.

Naturligvis var Bukharin opprørt over sine nordiske oppositers påstander om at Komintern var et redskap i hendene på den russiske regjering. I begynnelsen av tjuårene var det ennå bare en tendens. Verdensrevolusjonære ambisjoner styrte til og med Sovjetunionens statlige interesser (splittelsen av de radikale arbeiderpartiene i Norge og Sverige fikk Kollontaj til å fortvile!). Men det lar seg ikke benekte at den norske middelalderforskeren Bull iakttok denne tendensen ganske skarpsindig.

I sin internasjonalistiske begeistring ville Bukharin bryte ned og overvinne de tidligere sosialdemokratiske skandinaviske partienes tradisjoner. Partienes motstand viste klart at det var dømt til å mislykkes, noe Bukharin ikke forsto. I hans - og i eksekutivkomitéens øyne - var proletariatets revolusjon ensbetydende med borgerkrig, noe som også kunne stemme når det gjaldt datidens Mellom-Europa. Men hvor intolerant og sneversynt stilte ikke Bukharin seg til tranmælittenes fredlige revolusjonsoppfatning! Han omtalte Kristiania-for-

slaget i demagogiske ordelag som “et forsøk på at overføre den demokratiske Wilson-isme til vort parti”.

Bukharins bolsjevikiske mistro til massenes dømmekraft kom til uttrykk i hans bevisføring for tesen om at fullstendig selvbestemmelsesrett hos arbeiderne representerte en fare for anarki, det slo igjennom i uttrykk som “kamerater som er egnet som ledere” og “mindre bevisste elementer”. Som den ærlige person han likevel var, unngikk Bukharin å framheve førernes ansvar overfor partiets menige og overfor arbeiderklassen, et ansvar som nettopp i hans eget land og parti stadig hadde blitt svakere. Bare overflatisk kom han inn på “sentralismens farer” når makten ble konsentrert på få hender, noe som var årsaken til hans egen undergang bare 15 år etter.

I Bucharins førerideologi forble massene objekter som skulle oppdras og ledes i kamp. Når en beslutning var fattet, skulle den ikke lenger diskuteres. Siden ble massene soldater. Her ser vi igjen det militære syn på den politiske kampen, et trekk som var felles for det ytterste høyre og det ytterste venstre, for Trotskij og Mussolini, for Stalin og Hitler. Det samme gjaldt forholdet mellom de enkelte lands kommunistpartier og Internasjonale. Partienes oppgave var ikke å stille spørsmål, men å “marsjere skulder ved skulder med de andre partiene”.

Som vi vet, unngikk det norske “flertallet” en systematisk diskusjon under Moskva-møtet i 1923. De kjente sitt parti og sine planer mye bedre enn Kominterns russiske eller tyske ledere og den norske “minoriteten”. Bukharin, som igjen ledet den “norske” kommisjonen, var direkte ansvarlig for innholdet i de “norske” vedtakene. På grunn av sine innlegg under plenumsmøtet mistet Bukharin en god del av sin popularitet blant sine skandinaviske kamerater. Ifølge Höglund hadde han totalt feilbedømt situasjonen i Norge. Til og med Kuusinen og særlig Radek virket mer forståelsesfulle enn Bukharin, til tross for den sistnevntes sjarmer og enkelhet, mente Höglund.

Vedtakene på plenumsmøtet var likevel forsiktig formulert, i tråd med Radeks og Bukharins “norske” linje. Som kjent var det heller ikke selve vedtakene som forårsaket splittelsen i DNA. Foruten hos den norske “minoriteten” hvilte det direkte ansvaret for splittelsen på Sinovjev, Hoernle og Schüller. Indirekte hadde også Bukharin og Kuusinen, som medlemmer av eksekutivkomitéens presidium og anerkjente eksperter på nordisk partipolitikk, sin del av ansvaret.²⁰

Synlige spor av humanisten Bukharin finner vi i hans godmodige karikaturer. Denne tegningen av Lian er gjort på et brevark fra Hotell Kosmopolit på Drammensveien, der Bukharin bodde under sitt Norges-besøk i 1923.

Alt dette tatt i betraktning kan man spørre seg: hva blir det så igjen av den omtalte bukharinske humanisme, som ble framhevet både av Furubotn og flere andre av Bukharins nordiske kjenninger? Synlige spor etter humanisten Bukharin finner vi i hans godmodige karikaturer. Ved hjelp av karikaturen skjelnnet han mellom den politiske motstanderen og mennesket, kameraten. De spøkefulle skissene følger Bukharin i hans samkvem med nordiske og utenlandske kommunister helt fram til hans degradering i 1929.

Etter 1923 har vi få direkte bevis på at Bukharin var opptatt av norske partispørsmål. På Kominterns 5. kongress i 1924 rettferdiggjorde han den norske partisplittelsen i tråd med Sinovjev og Stalins venstristiske linje, og tok faktisk avstand fra Radeks (og sitt eget) forsøk på å bevare et samlet DNA i 1923. I NKPs ledelse fortsatte Arvid G. Hansen å være hans nærmeste kontakt.

Året etter, parallelt med Sinovjevs opposisjonelle omslag, ble Bukharins engasjement i Komintern sterkere. Blant annet var det Bukharin som hadde ansvaret for eksekutivkomitéens kjente Labour Party-vedtak høsten 1925. Nordiske spørsmål ble mer og mer overlatt til Kuusinen, som på det tidspunktet var en av Bukharins venner.

Senere sympatiserte Bukharin helst med NKPs sentrum og Furubotn, noe som også framgår av den eldre Furubotns erindringer. Det er vanskelig å presisere hans forhold til Scheflo, men iallfall fordømte eksekutivkomitéens 6. plenums møte våren 1926 nettopp Scheflos hovedmotstander, venstristen Arvid G. Hansen. Bukharin så med tilfredshet på Mot Dags tilslutning til NKP ved årskiftet 1926-27, noe som ifølge Haakon Lie var en realisering av Scheflos målsetning.

Bukharin var nå den faktiske, om ikke formelle, formannen i Komintern. Riktignok fikk han aldri samme maktposisjon som sin forgjenger Sinovjev, og ledelsen av eksekutivkomitéen forble stort sett en bibeskjeftigelse. Likevel støttet Bukharin seg til komitéens beste vestlige medarbeidere, som Humbert-Droz, Kuusinen, Togliatti og Tasca. Samtidig forsøkte han, ifølge Humbert-Droz, å gjøre Kominterns apparat mer selvstendig i forhold til Stalins "russifiserings"-forsøk. Bukharins våknende bevissthet i forholdet til Komintern kom sent sammenliknet med hans modning når det gjaldt spørsmål i sovjetisk politikk. Men etter hvert utviklet hans standpunkter seg mot en "føderalisering" av Internasjonalen, bort fra hans tidligere harde sentraliseringslinje.

Lederskiftet i Komintern sommeren 1926 ble vel mottatt her hjemme, framfor alt av Scheflo og NKPs "høyrefløy" og det stadig mer anti-tranmællittiske *Mot Dag*. Johan Vogt foregriper Bukharins kominternstil i sin kommentar til Sinovjevs fall: "Den praktiske vraking av dogmatiske sjablonpolitikere og det praktiske utvalg av en sammensveiset og dugelig kjerne i hvert land, som nu lettere vil kunne fullbyrdes, vil kunne være av avgjørende betydning for den kommunistiske bevegelse over hele jorden."²¹ Disse håp og forventninger ble likevel delvis gjort til skamme av Bukharins skjebnesvangre allianse med Stalin og av hetsen mot Trotskij. Likevel kunne man ikke beskyldte den "bukharinske" eksekutivkomitéen for å bidra til at NKP ble svakere, det svenske partiet hadde sin største framgang nettopp i årene 1926-28.

I 1927 kjempet Bukharin og Stalin sammen mot den forente venstreopposisjonen i det sovjetiske kommunistpartiet. Samtidig pågikk i det skjulte deres polemikk om internasjonale revolusjonsspørsmål. Til tross for sine økende divergenser med Stalin i Komintern våget den partidisiplinerte Bukharin aldri overfor utenlandske kommunister åpent å motsette seg Stalins nye dreining mot venstre etter nederlaget i Kina og England i 1927. Det lengste han kunne gå, var å distansere seg fra visse av Stalins spissformuleringer og utfall og holde fast ved en del av sine egne teoretiske ideer.

Nye endringer av situasjonen i Sovjet styrket igjen venstrefløyen i NKP, Arvid G. Hansen og Peder Furubotn. Til tross for eksekutivkomitéens konsolideringsforsøk - Humbert-Droz' besøk i Norge sommeren 1927 og Kollontajs anstrengelser - gikk partiet mot en ny splittelse. Den ble utløst av den kortvarige DNA-regjeringen i begynnelsen av 1928. Når det gjelder Bukharins rolle i forhold til partiets endelige fordømmelse av Tranmæls "ministersosialisme", er det få og delvis motstridende opplysninger. Arvid G. Hansen rettferdiggjør senere fordømmelsen med at Bukharin statuerte et eksempel med sin linje mot Kuusinen, som "ville holde på Tranmæl". Ifølge samtidige kilder og ifølge senere uttalelser av Scheflo (ifølge Haakon Lie) sto nettopp Kuusinen sammen med Stalin bak NKPs sterkt negative holdning til DNAs regjeringsekspesiment, som blant annet kommer til uttrykk i Hansens og Furubotns kjente brev fra Berlin. I alle fall var det fullt samsvar mellom NKPs endelige innstilling og eksekutivkomitéens - og Bukharins - vedtak på plenums møtet i februar 1928.²² I sin fiendtlige holdning til sosialdemokratene, som for øvrig ble gjengjeldt, var det lite den gang som

skilte Bukharin og Stalin. Ikke lenge etter forlot høyrefløyen inklusive motdagistene NKP.

På Kominterns 6. kongress sommeren 1928 framsto Bukharin som en frontfigur. I virkeligheten ble hans stilling mer og mer underminert på grunn av hans konflikt med Stalin om akutte problemer i russisk innenrikspolitikk. Når det gjaldt sine meningsforskjeller med Stalin om den revolusjonære arbeiderbevegelsens spørsmål, skjulte han det fremdeles for delegatene, men ikke for sine medarbeidere i eksekutivkomitéen.

Noe forsinket fulgte NKP den nye ultravenstrekursen, som blant annet fordømte høyrefløyen og “forsoningsretningen” i det tyske partiet. Indirekte rammet kritikken også Bukharin. Likevel ble Bukharin så sent som i begynnelsen av 1929, både sitert og avbildet i NKPs publikasjoner. Etter det skjebnesvangre plenumsmøtet i eksekutivkomitéen sommeren 1929 ble Bukharins politiske fall kjent i Skandinavia. Nå tok samtlige av de moskvaløjele kommunistlederne avstand fra Bukharin. I våre dager, under den sovjetiske “glasnost”, begynner man å sette spørsmålstejn ved utrenskningen av Bukharins meningsfeller og “forsoningsvennene” i Internasjonalen og til og med hetsen mot “høyrefløyen” i partiene.²³

Med Hansen og Furubotn som de fremste talsmenn sluttet NKP-landsmøtet i februar 1929 seg offisielt til den nye venstrekursen og fordømte Bukharin og hans tilhengere som “en del av den såkalte forsoningsretning ... et åndelig centrum for alle opposisjonelle anskuelser”. Særlig Arvid G. Hansen, som kort tid etter ble forflyttet til Moskva, avslørte seg som en aktiv og konsekvent stalinist. Høyrefløyen blant de norske kommunistene bevarte derimot sin respekt for Bukharin²⁴ til tross for sin notoriske begeistring for den stalinistiske omveltning i Sovjet.

I 1930-årene gjennomgikk Bukharin en indre splittelse. Offentlig innrømmet han sine feil og roste Stalin stadig oftere. I virkeligheten hatet han Stalin og sympatiserte både med de yngre stalinmotstanderne i Sovjet (Rjutins gruppe, arrestert i 1932) og med den såkalte kommunistiske opposisjonen i utlandet (Brandler-Thalheimers KPDO, Kilboms parti, Mot Dag). Til tross for sin aktivitet både i vitenskaplige institusjoner, i det sovjetiske kulturliv og senere som sjefredaktør av *Isvestija* ble han av innvidde kominternfunksjonærer (Kuusinen ifølge Tuominens memoarer) oppfattet som en dømt mann. Bukharins troskyldighet, naivitet og lettsinn hjalp ham i mellomtiden til å nyte livet. Han giftet seg for tredje gang

med en ung pike og fikk sitt annet barn. Han opptrådte ofte offentlig med stor suksess, han reiste mye og ble til og med sendt til utlandet.

I 1934 ble han gjenopptatt i partiets sentralkomit  som suppleant. Fra dette året og fram til den første såkalt Moskva-prosessen i august 1936 ser det ut til at han oppriktig har støttet partiets, dvs Stalins, politiske linje. Sine opposisjonelle elever, Rjutins tilhengere, tok han åpent avstand fra. Disse omstendighetene bidro til hans kapitulasjon under ransakingen i 1937.

Bukharins politiske nederlag i 1929 fikk de norske kommunistenes sympati for ham til   kj lne og minsket interessen for hans skrifter. Stadig mer kom han og de andre gamle motstanderne til Stalin i dennes skygge, noe vi ser både i *Det 20.  rhundrede* og i *Mot Dag*. Likevel fantes det et viktig unntak, nemlig Ole Colbjørnsen.

Colbjørnsen, som i 1920-årene var en aktiv kommunist, hadde blant annet v rt Kollontajs medarbeider i den russiske ambassaden. Et mangeårig opphold i Sovjet, der han var ansatt som ekspert i forskjellige økonomiske planleggings- og forvaltningsorganer, hadde gitt Colbjørnsen en enestående erfaring og kunnskaper om forberedelsen av fem rsplan-

Bukharin (nr. 3 fra venstre) på  restribunen på den Røde plass i Moskva under feiringen av 20 års jubileet for revolusjonen i oktober 1929, en måned før han ble utstøtt av politbyr et.

Ole Colbjørnsen, hovedarkitekten bak Arbeiderpartiets forslag til kriseprogrammer og en av de første ledende planøkonomer her i landet. Colbjørnsen, som hadde vært mange år i Sovjet, tok Bukharins side under partistridighetene i Sovjet.

ene og partistridighetene i Sovjet, der han tok Bukharins side. Under prosessen mot Bukharin ble Colbjørnsen stemplet av Arvid G. Hansens *Arbeidet* som en trotskistisk propagandist for Bukharins falske ideer.²⁵

Etter sitt brudd med kommunismen spilte Colbjørnsen som kjent en viktig rolle i arbeidet med å utforme og popularisere DNAs økonomiske program. Prinsipielt skilte dette seg fra den sovjetiske, sosialistiske rekonstruksjonsplanen. Men fraseologien i det norske programmet, og særlig den propagandistiske formen, bærer tydelig preg av sovjetisk påvirkning. Det var også Colbjørnsen som gjennom sine artikler i *Arbeiderbladet* og studiehefter for AOF spredte de mest objektive og avbalanserte fakta om Sovjets økonomiske utvikling, Stalins omkalfatring av den første femårsplanen og høyreopposisjonens advarsler. Colbjørnsen fikk støtte av *Arbeiderbladets* redaktør, Tranmæl, og det var denne avisen som i første rekke avslørte Moskvaprosessene,²⁶ særlig den tredje.

Håkon Meyer, tidligere en svoren fiende av både Tranmæl og Bucharin, skrev nå om den sistnevnte med medfølelse og respekt. 9. mars 1938 framhevet han Bukharins "siste fortvilte forsøk på å bringe verden til å forstå: det er ikke sannhet det berg av løgn som veltes over ham!" Scheflos avsløringer av Moskvaprosessene i en kampanje i avisen *Sørlandet* var også velkjent av bøddelen Stalin selv. Den norske arbeiderpressen reiste seg mot den makabre iscenesetting med større kraft enn noe annet land, iallfall i Norden.

Bukharins siste, utilsiktede triumf ble imidlertid ikke lagt merke til, verken av de norske arbeiderpolitikere, av senere forskere eller for den sak skyld av Bukharin selv. Partiforlikene i de tre skandinaviske land i årene 1933-1935 virkeliggjorde nettopp den "arbeider og bonde"-blokken²⁷ som Bukharin mente ville komme til å erstatte godseiernes (storbøndernes) og borgerskapets blokk under kapitalismen. Lenins og Bukharins ønske om en sammenslutning av bøndene på kooperativ grunn ble i 1930-årene, uten tvang og undertrykkelse, realisert i det såkalte tilbakestående Norden. Rødgrønne koalisjoner ryddet veien for velferdsstaten og den skandinaviske samfunnsmodellen, som nå blir rehabilitert i dagens perestrojka-Sovjet samtidig med rehabiliteringen av Bukharin.

NOTER

1. Aftenposten 22.02.1923.
2. De mest kjente eksemplene er Yngvar Ustvedt, *Verdensrevolusjonen på Hønefoss. En beretning om Leo Trotskij's opphold i Norge*, Oslo 1974. Einhart Lorenz, *Willy Brandt in Norwegen*, Kiel 1989.
3. De norsk-russiske forbindelsene er blitt behandlet i ulike typer litteratur. For det første har vi 1920-årenes partihistorikere, som ofte er skrevet av arbeiderpartipolitikere. Den andre typen er norske akademiske avhandlinger om arbeiderbevegelsens historie i Norge. Den tredje gruppen består av bøker som må sies å være av mer populærhistorisk karakter, til tross for et solid kildegrunnlag. De beste og mest spennende eksemplene er Michael Futrell, *Northern underground; episodes of Russian revolutionary transport and communications through Scandinavia and Finland 1863-1917*, London 1963. Hans Bjørkegren, *Ryska posten. De ryska revolutionärerna i Norden 1906-1917*, Stockholm 1985. Til sist må memoarlitteraturen nevnes. Bøker som er gjennomgått, er memoarene til Trygve Bull, Ernst Christiansen, Einar Gerhardsen, Trond Hegna, Zeta Höglund, Karl Kilbom, Aleksandra Kollontaj (inklusive hennes trykte og forkortede dagbøker fra 1920-åra), Aino Kuusinen, Olav Larssen, Kaj Molkte, Ture Nerman, Eugene Olausson, Fredrik Strøm, Arvo Tuominen, Aleksandra Sjljapnikov, Boris Nikolajevskij, Jacob Berger, Jules Humbert-Droz og Margarete Buber-Neumann.

I en særstilling står Martin Nags produksjon, ikke minst hans artikler. Martin Nag, *Bukharin i Norge* er den første nordiske reaksjon på Bukharins rehabilitering. Forfatteren støtter seg på Nags arbeider, men forsøker å utvide bildet ved å trekke inn kildemateriale som verken er anvendt av Nag eller andre forskere.

De viktigste kildene er trykt og utrykt materiale i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo. Beslektet materiale finnes også i arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek i Stockholm og København. Det dreier seg om materiale av personlig karakter etter Arvid G. Hansen, Håkon Meyer, Martin Tranmæl, Karl Kilbom og Alfred Kruse, bestående av brev, opptegetninger, manuskripter, og en mengde avisutklipp. Dessuten er dokumenter fra det norske justisdepartement og politiets arkiver i det norske Riksarkivet gjennomgått for å følge offisielle norske reaksjoner på bolsjevikenes aktiviteter i Skandinavia. Aviser og tidsskrifter er gjennomgått for å finne Bukharins egne artikler.

Kilder angående Kominterns aktivitet i Skandinavia har vært utilgjengelige med unntak av noe trykt materiale og noe arkivmateriale som finnes i kopi i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo. Forfatterne har hatt tilgang til en del stenografreferater fra de første møtene i eksekutivkomitéen. Disse oppbevares i det sentrale partiarkivet i Moskva.

4. Datert av Hans Bjørkegren ved hjelp av det svenske politiarkivet. Se også *Politiken* (Stockholm) for 4. mai 1916.
5. Martin Nag mener at det sannsynligvis var Arvid G. Hansen som sto bak dette innlegget.
6. I fabrikkens arkiver finnes dessverre ingen data om ansettelsesforhold.
7. Arvid G. Hansen, "Bukharin", i *Det 20. Aarhundrede*, nr. 4 1923, s. 59-63, her s. 60.
8. Haakon Lie, *Martin Tranmæl - et bål av vilje*, Oslo 1988, s. 354.
9. Etter Torgrim Titlestads samtaler med Peder Furubotn i Torgrim Titlestad, *Peder Furubotn 1890-1938*, Oslo 1975.

10. Arvid G. Hansen, "Bucharin", s. 60-61.
11. Ifølge Bucharins tredje hustru Anna Larinas barndomsminner - ordene ble sagt til hennes far i Bucharins fravær og framkalte hennes "polemikk" med Lenin.
- 11a. Bucharins brev til Fredrik Ström 1916, Arbetarrörelsens Arkiv, Stockholm.
12. Odd-Bjørn Fure, *Mellom reformisme og bolsjevisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori, praksis*, utrykt doktoravhandling, Universitetet i Bergen 1984.
13. Hansens artikkel i den bolsjevikiske artikkelsamlingen som Bucharin oversatte, og som Martin Nag har gjort oppmerksom på.
14. Arvid G. Hansen/Eugene Olaussen/Aksel Zachariassen, *Den røde ungdom i kamp og seier*, Kristiania 1923.
- 14a. Se *Novyi Mir*, 29 - 31. mars 1917, New York City Library.
- 14b. Det sentrale partiarkivet i Moskva, avlevering 495, fortegnelse 160, enhet 3, ark 11.
15. Per Maurseth, *Fra Moskva-teser til Kristiania-forslag*, Oslo 1972, s. 112.
16. Jfr. hans brev til Höglund og Ström etter kongressen, gjengitt i Höglunds memoarer, 4. del, s. 173-174.
17. Mot Dag, 10. februar 1923.
18. Inprekorr, desember 1922 og eksekutivkomiteens redegjørelse fra mai 1923.
19. Dette er allerede blitt grundig behandlet av forskerne Einhart Lorenz og Einar A. Terjesen. Einhart Lorenz, *Norwegische Arbeiterbewegung und Kommunistische Internationale 1919-1930*, Oslo 1978. Einar A. Terjesen, *De russiske kommunister, KPD og norsk arbeiderbevegelse*, utrykt hovedoppgave, Universitetet i Trondheim 1978.
20. At splittelsen var et mistak, ble lenge etter innrømmet av NKP selv.
21. Mot Dag, 1926, nr. 4, s. 21.
22. Einhart Lorenz, *Det er ingen sak å få partiet lite*, Oslo 1983, s. 88.
23. Se Firsov og Sjirinja i *Kommunist*, Moskva 1988, nr. 10, s 111-112.
24. Jfr. artikkelen av Jakob Friis om Bucharin i Arbeidernes Leksikon, b. 1, 1932.
25. I en artikkelserie av O.J. Skjefte 19. febr. - 2. mars 1938.
26. Øivind Ihle, *Den norske arbeiderbevegelsen og Moskvaoprosessene*, utrykt hovedoppgave, Universitetet i Oslo, s. 964.
27. Bucharin i *Proletaren* 1923, nr. 3/4.